

УДК 94 (477.82-2)

<https://doi.org/10.17721/1728-2640.2016.129.2.03>Л. Гентош, канд. іст. наук
Львівський національний університет імені І. Франка, Львів

СТАВЛЕННЯ МИТРОПОЛИТА ГКЦ А. ШЕПТИЦЬКОГО ДО В. ЛИПІНСЬКОГО ТА ГЕТЬМАНСЬКОГО РУХУ В 1920 – 1930-ТІ РОКИ

Діяльність митрополита УГКЦ А. Шептицького в суспільно-політичній площині не є глибоко вивченою, особливо його позиція щодо українського консерватизму. Метою статті є з'ясувати ставлення митрополита А. Шептицького до В. Липинського, до гетьманського руху та до гетьмана П. Скоропадського в міжвоєнні роки. Взаємини А. Шептицького та В. Липинського відзначала повага і довіра, а філософські засади та історіософські погляди В. Липинського мали вплив на погляди митрополита А. Шептицького, який підтримував, у тому числі і фінансово В. Липинського в останні роки його життя. Митрополит став хранителем значної частини інтелектуальної спадщини В. Липинського. Ставлення митрополита до гетьманського руху в значній мірі визначалося його глибокою симпатією до особи В. Липинського.

Ключові слова: Андрей Шептицький, В'ячеслав Липинський, український консерватизм, гетьманський рух, гетьман П. Скоропадський.

Протягом десятиліть перебування на престолі галицьких митрополитів (1901 – 1944) Андрей граф Шептицький активно цікавився українським суспільно-політичним життям, діяльністю українських політичних партій, груп і течій.

Завданням цієї статті є висвітлити взаємини митрополита Шептицького та В. Липинського. Для розуміння ставлення Шептицького до особи В. Липинського важливим є з'ясувати контакти митрополита з чільними представниками гетьманського руху.

Зацікавлення митрополита Греко-католицької церкви в ділянці політичної теорії загалом тяжіли до різних течій консерватизму. Консервативна ідея та консервативні політичні кола викликали його інтерес та бажання до співпраці. На галицькому ґрунті консервативна ідея розвинулася в парі зі скрайнім релігійним традиціоналізмом і була здомінована О. Назаруком, єпископом Г. Хомишиним та С. Томашівським. З огляду на таке релігійне забарвлення галицький консерватизм відштовхував Шептицького: ці середовища були критично налаштовані до нього, а він, у свою чергу, не бажав з ними ближчих контактів. Однак, митрополитові симпатії до консерватизму знайшли вираження в його порозумінні та в деякій співпраці з представниками українського консерватизму з-поза Галичини. В першу чергу великий інтерес у цьому контексті становлять відносини митрополита з визначним українським мислителем, істориком, політичним діячем В'ячеславом Липинським.

Митрополит та В'ячеслав Липинський особисто заізналися, ймовірно, в 1908 – 1909 рр., коли Липинський досить довгий час перебував у Кракові [12, с. 458-459]. Вони листувалися і підтримували контакти з цього часу. В архіві митрополита збереглися листи Липинського. Їх відносини стали більш близькими в останні роки життя Липинського. У міжвоєнний час Липинський та Шептицький декілька разів зустрічалися особисто, окрім того, багато інформації та листи, котрі не довіряли пошті, передавали через графа Адама Монтрезора. На основі збереженого листування можна дійти до висновку про високий рівень взаємної прихильності і довіри. Так, у листі від 4 листопада 1924 р. Липинський ділився з митрополитом своїми думками про монархічний устрій як найбільш доцільну форму української державності, про свої надії, які він покладав на відновлення гетьманства [1, арк. 25-26]. Липинський висловлював свою щирі турботу про здоров'я митрополита, а себе завжди поручав молитвам митрополита, до якого ставився з великою шаную, і в той же час трактував його як друга і однопумця [1, арк. 25-26]. В листах Липинський інформував митрополита про найважливіші події в своєму житті і в гетьманському русі, до популяризації якого він доклав чимало зусиль [1, арк. 27-28].

Восени р. В. Липинський приїхав до Берліна для того, щоб займатися консолідацією гетьманського руху та й чи не в першу чергу – справами Українського Наукового Інституту в Берліні. У листі від 4 січня 1927 р. Липинський ділиться з митрополитом фінансовими проблемами, в яких опинилися гетьманці: "союзники", тобто німецька сторона, профінансувавши створення Українського Наукового Інституту, відмовлялися давати гетьманцям грошову поміч на "політично-організаційну" діяльність [1, арк. 28]. Липинський звернувся до митрополита з проханням допомогти матеріально гетьманській справі. Більш того, він пригадав митрополиту, що той особисто під час їхньої останньої зустрічі влітку 1926 р. говорив про можливість подібного сприяння [1, арк. 28]. Ймовірно, що лист такого змісту відвіз до Львова граф Монтрезор. Він же доправив відповідь від митрополита, котрий погодився допомогти гетьманським організаціям. У повідомленні від 24 лютого 1927 р. В'ячеслав Липинський складає митрополитові "найбільше щирі і уклінну подяку як від всіх нас, Гетьманців, так і від мене особисто" за згоду надати фінансову підтримку в "скрутний час" [1, арк. 30]. Ми не знаємо, в якому розмірі надав митрополит допомогу гетьманським організаціям і яким чином ці кошти були передані/переказані.

Достеменно відомо, що митрополит особисто допомагав В'ячеславу Липинському оплатити лікування та вакації в 1927 р. Дещо раніше митрополит надав щедрі позику Адаму Монтрезору, зятю гетьмана Скоропадського, для придбання житла у Варшаві. Так, влітку 1927 р. митрополит надав безвідсотковий кредит самому В'ячеславу Липинському, здоров'я котрого різко погіршилося. Листом від 22 серпня 1927 р. останній щиро дякував митрополитові і прохав, аби разом із коштами, перерахованими через Земельний банк, йому було надіслано боргове зобов'язання на ім'я його брата [1, арк. 35-37]. Делікатність В'ячеслава Липинського не дозволяла йому просто взяти кошти від митрополита на лікування. Хоча, ймовірно, Шептицький, знаючи фінансові труднощі Липинського, і не розраховував на повернення боргу [1, арк. 49, 59, 63]. Липинський висловився в листі, що тільки завдяки грошам Шептицького, що одиникий прийшов йому на поміч, він зможе рятувати своє здоров'я [1, арк. 35]. В умовах боротьби з важкою формою туберкульозу, В. Липинський переживав хвилі глибокого розчарування, з яким ділився з митрополитом і отримував від останнього слова розради [1, арк. 48].

На початку 1928р. значно погіршилися відносини Липинського з його колишнім близьким співробітником Осипом Назаруком. Митрополит Шептицький теж певним чином був втягнутий у цей конфлікт. Справа в тім, що О. Назарук демонстрував свою прихильність гетьманській ідеї і в той же час вважав себе клерикалом-

західником. Спочатку О. Назарук поділяв дуже прихильне ставлення Липинського до митрополита Шептицького та високу оцінку Липинського особистості та діяльності митрополита [8, с. 93, 96, 101, 112, 149, 210, 213, 277]. Однак, згодом Назарук досить кардинально змінив свої погляди на роботу митрополита, особливо з того моменту, як очолив редакцію "Нової Зорі" (січень 1928 р.) [8, с. 426, 431, 441], фактично став активно критикувати Шептицького і часом у крайній недоброчинний спосіб.

Насамперед незгоди між Липинським та Назаруком виникли через встановлення тісної співпраці останнього з відомим істориком та політичним діячем Степаном Томашівським. Між Липинським та Томашівським ще раніше виявились непорозуміння, тож Липинський дуже критично ставився до Томашівського [10]. Відносно різко загострились восени 1929 р. У газеті "Діло" В. Липинський опублікував статтю ""Нова Зоря" і ідеологія гетьманців" для того, щоб розмежувати політику редакції газети та позиції свої власні та гетьманського руху. Проф. Томашівський надрукував свою відповідь у формі відкритого листа на сторінках "Нової Зорі", головним редактором котрої був Назарук. Липинського найбільше обурило не критика його поглядів, а закид Томашівського на його адресу, що, він, Липинський "заробляє на ідеї" [1, арк. 54]. Липинський був переконаний, що проф. Томашівський, публічно нападаючи на нього та зневажаючи його, виконує розпорядження польського уряду, що нібито дав йому обіцянки певних кар'єрних вигод. У прикрий спосіб діткнула Липинського постава співзасновника і співредактора "Нової Зорі" о. Т. Галушинського, котрий вповні поділяв позицію Томашівського [1, арк. 54-55]. Липинський просив митрополита поради, що робити в такій ситуації, коли він вважав, що його ім'я було знеславлено. Липинський навіть запитував митрополита, чи є можливість притягнути о. Т. Галушинського як духовну особу до церковного суду [1, арк. 55 зв].

На цей лист митрополит надіслав Липинському розлогу відповідь, чернетка якої збереглася в архіві Шептицького. В листі до Липинського від 28 вересня 1929 р. владика Андрей дякує "високоповажаному і дорогому пану Вячеславу" за вияв довіри і за те, що звернувся до нього у прикру хвилину. Митрополит запевняє В. Липинського, що з ним "вповні годився і солідаризувався", і просить останнього в жоден спосіб не перейматися публікаціями Томашівського, котрі називає "необдуманими і глупими" [2, арк. 40-41]. Предстоятель писав, що не може, на жаль, у жоден спосіб вказувати і перестерігати о. Галушинського, позаяк він як монах ЧСВВ не є в його, митрополита, безпосередньому підпорядкуванні. Шептицький, правда, припускав можливість Липинського апелювати до кардинала Л. Сінчеро, секретаря Конгрегації для східної церкви, зі скарою на активну участь о. Галушинського в редагуванні "Нової Зорі" та в кампанії політичних нападок і переслідувань, організованих цією газетою. При цьому митрополит назвав "Нову Зорю" "письмом псевдокатолицьким". Шептицький у певній мірі заохочував Липинського звернутися з критикою на "Нову зорю" до Римського престолу, вважаючи, що такою оцінкою Липинський віддав би "прислугу нам всім" [2, арк. 40].

Загалом, Шептицький вважав, що закиди "Нової Зорі" не варто сприймати дуже серйозно. Митрополит висловлював турботу про здоров'я Липинського і хвилювання, щоб всі конфліктні перипетії з Томашівським, Галушинським та Назаруком не погіршили фізичний стан Липинського [2, арк. 40]. В цьому ж повідомленні митрополит висловлював жаль, що не зміг особисто відвідати В. Липинського, і обіцяв заїхати до нього найближчим часом на шляху до або з Рима [2, арк. 41].

Фактично, цей лист митрополита засвідчив його дуже приязне ставлення до Липинського та високий рівень довіри останнього до митрополита.

В. Липинський за порадою владики Андрея вирішив написати листа до Риму [1, арк. 58]. Через загострення хвороби він зробив це дещо пізніше, наприкінці листопада 1929 р. [1, арк. 63]. Липинський переслав митрополитові українськомовний текст своєї заяви до секретаря Конгрегації для східної церкви Л. Сінчеро. Евентуально цей текст мали б перекласти італійською у Львові та відіслати до Ватикану. Липинський подав у листі до римського кардинала свою оцінку часопису "Нова Зоря", котрий, на його думку, став виразником "узахіднення" Греко-католицької церкви. Спроби латинізації ГКЦ Липинський вважав небезпечними і небажаними для всієї Католицької церкви. Липинський переконував, що Католицька церква в Україні мала перспективи тільки в "уніоністичній формі греко-католицизму" [1, арк. 109]. Липинський доводив, що "Нова Зоря" відігравала надзвичайно деструктивну роль, поділяючи ГКЦ і підтримуючи авторитет митрополита, котрий був "єдиним авторитетним представником уніоністичних змагань на цілій Українській Землі" [1, арк. 110]. Фактично, цим зверненням Липинський намагався привернути увагу Конгрегації до внутрішніх проблем ГКЦ та показати наслідки активізації боротьби двох течій, латинської та візантійської, всередині цієї церкви. У цьому листі бачимо багато спільного у поглядах Липинського і Шептицького: обидвоє припускали, що латинізація Греко-католицької церкви є небезпечною для її майбутнього та вважали, що поширення Католицької церкви в Україні може бути успішним тільки у формі греко-католицизму.

В останні роки життя В'ячеслава Липинського, митрополит Шептицький став особою, котра розуміла стан його душі, могла розрадити і підтримати в практичний спосіб – листування та особисті зустрічі. У листі від 12 жовтня 1929 р. він висловив своє бажання ще раз "ще при житті" побачитися з владикою [1, арк. 58 зв]. З листування виглядає, що митрополит Шептицький завітав до В. Липинського в перших числах листопада 1929 р., заїхавши на шляху з Рима в Бадег, коло Грацу, де проживав останній. Митрополит сам не дуже добре почувався під час відвідин Бадегу, і В. Липинський просив його дати знати, як він дістався до Львова. Припускаємо, що зустріч була важливою і зворушливою для обох [9, арк. 433, 439]. Під час гостювання митрополит запропонував Липинському придбати його епістолярію з метою подальшого зберігання колекції документів В. Липинського в архіві Національного музею у Львові. Окрім того, Шептицький просив Липинського в разі потреби звертатися до нього за фінансовою допомогою.

В. Липинський написав офіційну бумагу, котрою засвідчив, що митрополит Шептицький придбав у нього листування, починаючи від 1918 р. для подальшого збереження в Національному музеї у Львові та удоступнення його документів для "публічного використання не раніше як через десять літ" після смерті [1, арк. 64]. Фактично митрополит добровільно став хранителем спадщини В. Липинського. В останні місяці життя, коли стан здоров'я В. Липинського різко погіршився, він 16 травня попросив Шептицького придбати за 500 дол. США чернетки своїх незакінчених праць. На отримані гроші Липинський намагався врятувати здоров'я [1, арк. 102]. Митрополит відразу переслав 200 дол. Однак, В'ячеслав Липинський пішов з життя 14 червня 1931 р. Згодом митрополит, погодивши справу з братом покійного [3, арк. 125], отримав право розпоряджатися всіми нотатками, чернетками і незакінченими працями

В. Липинського. З листування секретаря В'ячеслава Казимировича Михайла Савур-Ципріяновича та митрополита Шептицького стає відомо, що колекцію листів Липинського, згідно з розпорядженням митрополита, М. Савур-Ципріянович впорядкував і передав у квітні 1932 р. о. Мирону Горникевичу, пароху церкви св. Варвари у Відні [3, арк. 117-124]. На початку 1933 р. М. Савур-Ципріянович упорядкував і передав о. Горникевичу решту архіву В. Липинського, тобто нотатки, чернетки та незавершені праці В. Липинського не пішли до Наукового товариства ім. Шевченка, як початково було зазначено в заповіті покійного, а перейшли в розпорядження митрополита Шептицького [3, арк. 117-128]. Таким чином, велика частина спадщини В. Липинського опинилася в руках митрополита [11]. Глава УГКЦ взяв на себе завдання збереження архіву Липинського і завдяки його заходам спадщина історика і громадського діяча стала доступною для вивчення й дослідження.

Митрополит утримував приязні відносини з декількома іншими чільними представниками гетьманського табору, а саме Адамом Монтрезором і проф. Дмитром Дорошенком, які були в близьких дружніх взаєминах із В. Липинським. Так само, до цього кола належав Людвиг Седлецький (Сава Крилач), котрому на прохання В. Липинського та А. Монтрезора митрополит знайшов посаду та помешкання у Львові. Л. Седлецький працював в адміністрації архієпархіяльних дібр, а мешкав у будинку на вул. Вороновського, котрий був власністю архієпархії [4, арк. 9, 16, 24].

Адам Монтрезор дуже часто виступав посередником у контактах між митрополитом та В. Липинським. Він передавав листи й повідомлення. Граф Адам Монтрезор, і В. Липинський, і А. Шептицький мали подібне соціальне походження. Монтрезор в 1927 р. одружився з донькою гетьмана Скоропадського Марією й оселився у Варшаві. Йому було важко знайти службу в польській столиці, тож молода родина опинилася в скруті. Граф Адам звернувся до митрополита за фінансовою допомогою й отримав її двічі в розмірі 1000 американських доларів [4, арк. 67-72]. Перебуваючи у Варшаві, він товаришував з о. Й. Кладочним і допомагав останньому в полегодженні офіційних дозволів для душпастирської праці серед українських політичних в'язнів. Так, завдяки зусиллям Монтрезора о. Кладочний отримав згоду на візити до українських в'язнів на Великдень та Зелені свята в 1933 р. [5, арк. 89, 92]. Граф Монтрезор з відданістю ставився до митрополита та підтримував з ним відносини до початку Другої світової війни.

Митрополит Шептицький був особисто знайомий з Дмитром Дорошенком, українським політиком, громадським діячем, істориком. Д. Дорошенко з повагою ставився до владики Андрея, а Шептицький високо цінував його діяльність. Коли виникли проблеми з Українським інститутом в Берліні восени 1929 р., Д. Дорошенко звернувся за допомогою до митрополита. Шептицький одразу написав листа до о. Людвіга Кааса, керівника німецької католицької партії Центр з проханням допомогти українській установі [7, арк. 355, 356, 362].

Питання взаємин митрополита з гетьманським рухом на еміграції та його особисті контакти з гетьманом у 1920-і та 1930-і роки є малодослідженим. Серйозний вплив на відносини Шептицького і Скоропадського мало ставлення останнього до В. Липинського. В'ячеслав Казимирович детально інформував митрополита про причини розходжень та про розрив його відносин зі Скоропадським. У листі до Шептицького від 22 січня 1931 р. Липинський висловився, що "...обтяження нашого руху особою п. Скоропадського" було "великою помилкою" [1, арк. 92-93]. Цікавою є згадка Липинсько-

го, що декілька років тому назад під час їхньої розмови у Відні митрополит Шептицький "на цю помилку" йому вказував [1, арк. 93]. Тобто зі слів Липинського виглядає, що митрополит досить критично оцінював особу та діяльність останнього українського гетьмана.

Контакти між Шептицьким і Скоропадським у міжвоєнний період були дуже спорадичними, переважно листовими. В одному з повідомлень з січня 1934 р. Павло Скоропадський, правда, згадував про їхню останню зустріч у Швейцарії. Ймовірно, це побачення могло відбутися в 1928 або в 1929 роках, під час подорожей Шептицького до Риму [6, арк. 176]. В архіві владики збереглися два листи-привітання від гетьмана Скоропадського з нагоди ювілеїв 25-ліття і 30-ліття перебування на митрополитому престолі [6, арк. 169, 173]. Обидва листи написані гетьманом у дуже прихильному тоні, Павло Петрович висловив "ширу повагу і признання мудрому духовному проводу" митрополита, а також відзначив митрополитову "велику любов до своєї пастви" [6, арк. 173]. На свій лист-привітання з травня 1926 р. гетьман отримав від предстоятеля відпис, переданий о. Т. Галуцинським. Скоропадський надіслав митрополиту у відповідь лист від 28 червня 1926 р. [6, арк. 170]. З його тексту виглядає, що митрополит написав гетьману листа з виразами пошани, однак, зазначив, що не може мати останнього за постійного кореспондента. Зокрема, Скоропадський пише: "Велика шкода, що обставини стоять на шляху нашому листуванню" [6, арк. 170]. Митрополит мав застереження стосовно зносин зі Скоропадським. Ймовірно підтримка контактів із гетьманом могла викликати незрозуміння серед українського політикуму й загалу, котрий не поділяв гетьманських ідей.

Через декілька років Павло Скоропадський написав до митрополита, коли дізнався про його серйозну хворобу. Він висловив турботу станом здоров'я владики Андрея та написав свій дуже позитивний відгук про працю в Берліні греко-католицького пароха о. П. Вергуна [6, арк. 174]. Павло Петрович підкреслював повагу, якою користувався о. Вергун і серед некатоліків, наддніпрянських українців [6, арк. 177]. Гетьман також деколи передавав вітання для предстоятеля через свого зятя Адама Монтрезора, котрий бував час до часу у Львові [6, арк. 176].

Маємо підстави твердити, що митрополит досить обережно ставився до особи гетьмана і його діяльності. Публічно Шептицький не маніфестував у жоден спосіб своєї підтримки для гетьмана і гетьманців. Серед прибічників гетьманської ідеї найближчі контакти митрополит мав із друзями В. Липинського, і напевне ця обставина була визначальною в готовності Шептицького прийти на допомогу Українському інституту в Берліні під керівництвом Д. Дорошенка, персонально Л. Седлецькому чи А. Монтрезору.

Глава УГКЦ високо цінував діяльність та інтелектуальний доробок В'ячеслава Липинського, думки історика мали певний вплив на погляди митрополита. Між ними розвинулися дуже приязні стосунки та відносини взаємної довіри та пошани. Владика взяв на себе завдання збереження архіву Липинського, і завдяки його заходам спадщина видатного громадського діяча стала доступною для вивчення і дослідження. Стосовно гетьмана і гетьманського руху митрополит Шептицький займав обережну і зважену позицію, хоча, в разі потреби, і надавав допомогу деяким особам, що входили в гетьманські кола.

Список використаних джерел

1. Центральний державний історичний архів України, м. Львів, ф. 358, оп. 2, спр. 292.
2. Там само, ф. 358, оп. 2, спр. 35.